

NRKs HØRINGSUTTALELSE TIL KILDEUTVALGETS FORSLAG OM ENDRINGER I VÆR VARSOM-PLAKATEN

Innledningsvis vil vi takke kildeutvalget for en grundig rapport og kartlegging av norske redaksjoners arbeid med og forhold til kilder av ulik karakter, og Norsk Presseforbund og Norsk Redaktørforening for å etablere arenaer for grundig diskusjon av rapporten før forslagene om endringer i Vær varsom-plakaten (VVP) skal behandles av Presseforbundets styre. Begge deler har bidratt til å gi godt grunnlag for å ta gjennomtenkte beslutninger om endringene.

Overordnet sett støtter vi problembeskrivelsene og intensjonene bak mange av de foreslåtte endringene i VVP. Vi er likevel usikre på om en del av endringene som er foreslått bidrar til å løse problemene som er beskrevet, eller om de enten ikke klarer å etablere en mer enhetlig praksis eller kan skape nye fortolkningsproblemer. Når det gjelder krav til gjengivelse av sitater mener vi for eksempel at dagens formulering i VVP 3.7 egentlig gir en god beskrivelse av kravene, men at problemet er at det er til dels store forskjeller i hvordan ulike redaksjoner og journalister praktiserer sitering av kilder. På dette området vil vi foreslå at det heller utarbeides en veileder for god sitatskikk.

Vi deler også de bekymringene flere har gitt uttrykk for rundt forslagene om å skille mellom uerfarne og erfarne kilder i de presseetiske retningslinjene. Dette kan være et vanskelig skille å definere i praktisk arbeid, og enda vanskeligere for PFU å vurdere i behandling av eventuelle klagesaker på disse punktene.

NRKs kommentarer til de enkelte endringsforslagene følger her:

VVP 3.1 – anonyme kilder

Forslag til ny setning:

«Personkarakteristikk og udokumenterbare påstander bør ikke framsettes anonymt.»

Vi mener dette blir et for kategorisk krav, og at det også er vanskelig å definere hva som er en udokumenterbar påstand. Hvis én anonym kilde hevder at en person oppførte seg på en viss måte i et møte med ti personer til stede er det ikke grunnlag for å publisere en sak, men hva hvis tre eller fire av de tilstedeværende hevder det samme? Det er fortsatt en påstand som ikke kan dokumenteres uten en bekreftelse fra den det gjelder, men det kan være en opplysning av allmenn interesse at flere har samme versjon av det som skjedde.

I NRK har vi retningslinjer om bruk av anonyme kilder som sier at disse først og fremst skal brukes til å få fram fakta i saker, ikke til å karakterisere andre under dekke av anonymitet. Samtidig kan det tenkes situasjoner hvor det er legitimt å gjøre dette, og endringer i VVP bør ikke innskrenke redaktørens rett og plikt til å gjøre vurderinger i hvert enkelt tilfelle. En mulig alternativ tilnærming kan være å formulere dette som et varsomhetskrav: «Vær varsom med bruk av personkarakteristikk fra anonyme kilder», men primært mener vi at kravene til varsomhet her allerede er ivaretatt gjennom plikten til å kontrollere at opplysninger som gis er korrekte i VVP 3.2 og kravet til saklighet og omtanke i VVP 4.1.

VVP 3.3 – premisser for intervju

Her har kildeutvalget foreslått tre endringer/tillegg til dagens tekst, som vi går gjennom etter tur:

*Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers overfor kilder og kontakter. **Dette gjelder også opptak av samtaler.***»

Vi mener at dette vil være et for strengt krav. Mange journalister bruker i dag opptak som en digital notatblokk for å sikre at sitater som skal brukes i et skriftlig intervju blir presise, eller at man forstår faktiske opplysninger fra samtalen riktig når saken skal lages. Så lenge et opptak ikke er ment for publisering mener vi det vil være feil å gjøre dette til en allmenn plikt for journalister, som forslaget legger opp til. Det vil dessuten pålegge journalisten et strengere krav enn kilden, som i tråd med loven fritt kan gjøre opptak fra samtaler vedkommende selv deltar i.

I de fleste tilfeller vil det være naturlig å gjøre kilden oppmerksom på at man gjør opptak for å få sitater og opplysninger presise, som en del av klargjøring av premissene i intervjusituasjonen. Men vi mener det ikke bør defineres som et brudd på god presseskikk å ikke gjøre det, så lenge opptaket ikke gjøres for publisering.

«Hvis det inngås avtale om sitatsjekk bør det gjøres klart hva avtalen omfatter og hvilke tidsfrister som gjelder.»

NRK støtter dette forslaget til endring. Dagens formulering er ikke i tråd med vanlig praksis på området, og bør endres.

«I kontroversielle saker bør urutinerte kilder gjøres oppmerksomme på muligheten for sitatsjekk.»

Vi forstår intensjonen bak utvalgets forslag, men denne formuleringen inneholder to begreper som etter vår mening vil skape tolkningsproblemer for både journalister, redaktører, kilder og PFU: Hva er en kontroversiell sak, og hvem er en urutinert kilde? Det er lett å tenke seg eksempler på saker som er åpenbart kontroversielle eller kilder som er åpenbart urutinerte, men det er skjønnsmessige kategorier som gjør kravene til journalistisk adferd mer uklare for både redaksjoner og kilder. NRK vil ikke støtte dette forslaget til tillegg i VVP.

VVP 3.6 – upublisert materiale

Forslag til ny formulering:

*«Av hensyn til kildene og pressens uavhengighet **har ingen utenforstående rett til å få utlevert upublisert materiale.***»

Forslaget snur litt på innretningen av punktet, hvor dagens formulering sier at slikt materiale som hovedregel ikke skal utleveres til utenforstående. Vi følger utvalgets resonnement om at dagens formulering kan føre til en for streng praksis, samtidig som forslaget ikke innebærer noen substansiell endring av punktet. Det kan være en god idé å betone at ingen har rett til å få utlevert upublisert materiale (eventuelt at ingen kan kreve at upublisert materiale blir utlevert), og vi støtter dette forslaget til endring i VVP.

VVP 3.7 – krav til gjengivelse av sitater

Forslag til tillegg i dagens tekst:

*«Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser **i indirekte sitater.** Direkte sitater skal gjengis presist.»*

Kildeutvalgets rapport viser at det er til dels store forskjeller i både forståelse og praktisering av sitatbruk i norske redaksjoner. Vi mener dette er veldig uheldig, og at det kan gi kilder både for lite og for mye makt over sine egne uttalelser: Enten ved at de ikke kjenner seg igjen i sitatene som blir

publisert, eller ved at de kan forhandle om ordlyden i sitater som vitterlig er avgitt som uttalelser i et intervju. Dette skaper en usikkerhet som verken medier eller kilder er tjent med, og vi mener det bør etableres en mer enhetlig praksis for gjengivelse av sitater i norske medier.

Vi er helt enige med kildeutvalgets intensjoner på området, og støtter definisjonen og avgrensningene av direkte sitater som er framsatt i utvalgets rapport. Men vi er usikre på om den foreslåtte endringer vil gi den ønskede effekten – begrepet «indirekte sitater» kan virke uklart, siden det strengt tatt ikke er snakk om sitater, men journalistens gjengivelse av meningsinnhold i uttalelser med journalistens egne ord. Den eksisterende formuleringen gir egentlig en presis beskrivelse av kravet til gjengivelse av direkte sitater – det er den varierende praksisen som over tid har gjort dette til et problem.

Vi vil foreslå at innskjerpingen av sitatpraksis heller utformes av Presseforbundet som en veileder til VVP 3.7. Her kan det gjøres klart hva som menes med direkte sitater (det som ble sagt av kilden, med kildens egne ord) og gjengivelse av meningsinnhold (journalistens oppsummering av meningsinnholdet i uttalelser, og der det framgår at dette er journalistens oppsummering). NRK har innført kildeutvalgets anbefalinger om gjengivelse av direkte sitater som husregler, og mener disse også kan danne utgangspunkt for en slik veileder.

VVP 3.8 – sitatsjekk og endring av avgitte uttalelser

Her foreslår utvalget to endringer/tillegg:

«Kildens rett til sitatsjekk er personlig, og begrenset til korrigering av faktiske feil.»

Presiseringen av at retten til sitatsjekk er personlig er ment å innskrenke kommunikasjonsavdelinger og andres adgang til å endre på sitater de ikke selv har gitt. Det virker i utgangspunktet logisk at man ikke kan få bestride eller endre innholdet i sitater gitt av noen andre enn en selv, men redaksjoner i NRK som jobber med politikk og næringsliv har meldt tilbake at dette kan bli krevende å gjennomføre i praksis. Kravet til at den som har uttalt noe må være den eneste som kan sjekke sine egne sitater før publisering må veies opp mot behovet for å få svar på sitatsjekk innen rimelig tid.

Travle statsråder og næringslivsledere har ofte med seg rådgivere som er i samme rom som journalist og intervjuobjekt under intervjuer. I slike tilfeller må det være akseptabelt at det er rådgiveren som sjekker om intervjuobjektet er gjengitt korrekt i sitatsjekken. Forslaget til endring i andre ledd – at retten til sitatsjekk er begrenset til korrigering av feil – støttes fra vår side.

«Som hovedregel tilbys ikke sitatsjekk når svar er avgitt skriftlig.»

Dette er i tråd med redaksjonell praksis hos NRK i dag, og sier seg på sett og vis selv – hvis skriftlige sitater blir gjengitt feil vil det jo være lett å dokumentere dette. Vi støtter likevel forslaget om å legge til denne setningen i VVP. Vi opplever ikke sjelden at kilder blir overrasket over at deres egne skriftlige svar ikke blir sendt tilbake for sitatsjekk, eller at svarene ikke er gjengitt i sin helhet i det som blir publisert.

Kravet til bruk av sitater er det samme for skriftlige som for muntlige sitater: de må ivareta kildens rett til samtidig imøtegåelse, direkte sitater skal gjengis presist, og oppsummering av lengre sitater skal gjengi meningsinnholdet i det som opprinnelig ble skrevet. Vi mener det vil være en nyttig klargjøring å ta inn denne setningen i VVP.

VVP 3.9 – hensynsfull opptreden i den journalistiske prosessen

Utvalget foreslår to tillegg til dagens tekst:

*«Vis særlig hensyn overfor **urutinerte kilder** og personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser.»*

Begrepet «urutinerte kilder» gir etter vår mening det samme problemet med tolkning og avgrensning som beskrevet under VVP 3.3 i vår høringsuttalelse. Vi vil derfor ikke anbefale en slik endring. Samtidig er det nok slik at mange tolker dagens formulering om «personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser» som at dette gjelder personer som er ruset, ute av balanse eller på annen måte ikke i stand til å vurdere uttalelsene sine på en rasjonell måte.

Vi vil derfor komme med et innspill om det kan være et alternativ å endre et annet ord i dagens formulering:

*«Vis særlig hensyn overfor **kilder** som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser.»*

Ordet «kilder» har en annen valør enn «personer», og betoner tydeligere at dette er noen som journalisten møter i sin yrkessammenheng og skal behandle i tråd med presseetikkenes krav, også til premisser for intervju, sitatsjekk m.m.

«Vær aktpågivende ved bruk av sosiale medier som kildegrunnlag.»

Vi oppfatter kildeutvalget slik at forslaget er ment å beskytte personer som ikke er forberedt på at mediene kan bruke poster fra sosiale medier i en bred og kritisk journalistisk publisering. Det er en aktverdig intensjon, men vi mener at dette behovet allerede er ivaretatt gjennom kravene til faktasjekk og kildekritikk i VVP 3.2 og kravene til saklighet, omtanke og respekt for private og personlige forhold i VVP 4.1 og 4.3. Vi mener det vil være prinsipielt uheldig å etablere et særskilt aktsomhetskrav som gjelder én type plattform for ytringer – aktpågivenhet i valg av kilder og kildegrunnlag må gjelde alle typer plattformer og ytringer. Vi kan derfor ikke støtte dette forslaget til endring i VVP.

Oslo, 10. september 2020

Per Arne Kalbakk

Etikkredaktør, NRK